

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЩОДО ЙОГО УНІФІКАЦІЇ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Курило М. П.

*Сумський національний аграрний університет
м. Суми, Україна*

У статті розглядається система методів дослідження правових явищ, застосована під час вивчення можливостей уніфікації всіх процесуальних галузей права. Основним методом наукового дослідження уніфікаційних можливостей процесуального законодавства автор вважає метод системного аналізу. Доречно використати у дослідженні такі методи, як історико-правовий метод, компаративістський метод, системно-структурний метод, формально-догматичний метод, логічний метод, метод дедукції, статистичний метод, лінгвістичний метод тощо.

Ключові слова: метод дослідження, метод системного аналізу, історико-правовий метод, компаративістський метод, метод дедукції, статистичний метод.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Наукове дослідження правових явищ зумовлює досягнення істини лише в тому випадку, якщо воно ґрунтується на загальноновизнаних наукових способах пізнання. Сучасна система методів наукового дослідження досить різноманітна, але серед загальнонаукових методів особливе місце належить логічним методам дослідження, зокрема аналізу та синтезу, індукції та дедукції, абстрагуванню та формалізації, узагальненню та моделюванню тощо.

Наукові дослідження, що проводилися в руслі Цивільного процесуального права, як правило, носили локальний характер, оскільки стосувалися лише змісту окремих процесуальних принципів та інститутів, особливостей правозастосування, на основі яких пропонувалися зміни до процесуального законодавства. Разом з тим такі дослідження не змінювали кардинально процесуальне законодавство, а тому Цивільний процесуальний кодекс України, прийнятий у 2004 році, по суті є копією Статуту цивільного судочинства 1864 року, оскільки як перший, так і другий регулювали позовне, наказне, заочне, окреме, апеляційне та касаційне провадження.

Останнім часом у науці цивільного процесуального, адміністративного та господарського права спостерігаються застійні явища. Так, в Україні кожного року друкується значна кількість наукових статей, видаються монографії, захищаються дисертації, але більшість таких робіт зводиться до тлумачення чи коментування процесуального законодавства, до полеміки з приводу загальновідомих понять, і все це відбувається «без якісного поповнення новими знаннями» [1, с. 61]. Це і зумовило актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологію дослідження різних галузей процесуального права вивчали С. С. Алексєєв, А. І. Демидов, Д. А. Керімов,

К. І. Малишев, В. М. Селіванов, О. Ф. Скакун, А. О. Фальковський, В. М. Шерстюк, Д. А. Шигаль, М. М. Ясинок та інші.

Формулювання цілей дослідження. Метою нашої статті є визначення методів дослідження уніфікаційних можливостей усіх процесуальних галузей права.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні з цивільного процесуального права виокремилися господарське та адміністративне процесуальне право, які відповідно сформували свої галузі процесуального права. Загальний огляд прикладного і теоретичного матеріалу даних процесуальних галузей права переконує в їх ідентичності як у завданнях, так і процесуальних принципах, процесуальних інститутах, питаннях інстанційності, процесуальної форми судових засідань, внутрішньої процедури судового розгляду справ, незалежно від предмету такого розгляду.

Уніфікація цивільного, господарського та адміністративного процесуального законодавства, ураховуючи їх однотипність, а від цього і спорідненість, дає можливість говорити про ідентичність судового процесу в усіх галузях процесуального права, із врахуванням особливостей розгляду цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових, адміністративних та господарських справ.

Разом з тим, щоб зрозуміти суть судового процесу, його становлення та розвиток, особливості процесуального законодавства, необхідно на основі історико-правового методу провести наукове дослідження процесуального законодавства, яке мало місце в різних суспільних формаціях, і на цій основі визначити рівень такого розвитку в кожній із цих формацій. Такий напрям дослідження надасть можливість віднайти спільні та відмінні особливості судових процесів на кожному з етапів розвитку. Таким чином, за своєю внутрішньою структурою така наукова робота становитиме системне диференційоване наукове дослідження, у якому кожен окремо взятий елемент процесуального законодавства, переходячи з однієї суспільної формації в іншу, взаємодіючи з новими елементами цієї ж самої системи, дасть нам загальне уявлення про особливості розвитку всієї системи цивільного, господарського та адміністративного правосуддя. К.І. Малишев у цій частині зазначав, що «історія повинна вказати нам, по-перше, підґрунтя, на основі якого розвивалося сучасне судочинство, по-друге, – історичні моменти понять повинні слугувати більш чіткому і глибокому розкриттю сучасного процесу» [2, с. 454]. З огляду на це, важливо приділити увагу процесуальному законодавству античного Риму, Вавилону, Індії, епохи середньовіччя, дослідити процесуальне законодавство Франції, Німеччини, Російської імперії. Доцільно звернути увагу на Статут цивільного судочинства 1864 року – періоду зародження капіталізації суспільства, а також провести дослідження цивільного процесуального законодавства 1922, 1929, 1963 років. Необхідно також дослідити формування господарського судочинства, а також особливостей Цивільного процесуального кодексу України 2004 року та виділених і сформованих на його основі нових галузей процесуального права та процесуального законодавства.

При цьому, створюючи систему Судового процесуального права України, ми рухаємося від загальних положень до особливостей розгляду і регулювання цивільних, господарських та адміністративних справ єдиним процесуальним законодавством, які, безумовно, потребують деталізації та конкретизації, а відповідно, – і формально-логічного тлумачення процесуально-правових позицій та їх закріплення у проце-

суальному законодавстві. Такий підхід дає можливість практичного правозастосування процесуальних норм у практичній площині судового процесу.

Кінець XX – початок XXI століття характеризує Україну як самостійну, демократичну та правову державу, яка стала відкритою для світу. Процесуальним наукам така відкритість дала змогу проводити наукові дослідження шляхом порівняльного аналізу нашого процесуального законодавства з процесуальним законодавством сусідніх країн та країн Європи. Таким чином, компаративістський підхід до дослідження процесуального законодавства на основі порівняльно-правового аналізу дає можливість більш повно з'ясувати його переваги чи недоліки та визначити шляхи подальшого його розвитку, оскільки юриспруденція, визнаючи на словах потребу зміни застарілих поглядів на сучасність, досить часто прагне до консервації ідей у межах звичного стилю мислення [3, с. 16]. На нашу думку, доцільно застосовувати при цьому загальнонаукові та філософські підходи як до визначення судової системи та її діяльності, так і до дослідження процесуальної системи в цілому.

Основним методом наукового дослідження уніфікаційних можливостей процесуального законодавства є метод системного аналізу, оскільки даний метод дозволяє розкрити цілісність об'єкта дослідження, яким є цивільне, господарське, адміністративне, процесуальне законодавство та сформулювати на його основі Судовий процесуальний кодекс України, а також дослідити їх внутрішні взаємозв'язки, які існують як в окремих процесуальних галузях права (цивільному, господарському та адміністративному), так і за їх межами. Такий підхід надасть можливість виявити спільні та відмінні особливості кожного процесуального принципу, кожного процесуального інституту, кожної процесуальної дії чи процесуальних правовідносин на предмет можливої чи неможливої їх уніфікації та принципів створення Судового процесуального кодексу України. Здійснення такого дослідження лише в напрямі загальної теорії систем Л. Берталанфі [4, с. 384] не зможе забезпечити остаточного вирішення поставлених завдань, оскільки в нашому випадку системність усіх трьох процесуальних галузей права як теоретичних напрацювань повинна, безумовно, пов'язуватися не лише з аналізом процесуального законодавства, але і з судовою практикою, яка сьогодні має проблеми, пов'язані, з одного боку, з розбалансованістю судової системи, а з іншого – з відсутністю єдиного підходу до практики правозастосування процесуального законодавства. Разом з тим ми не відкидаємо даний метод наукового дослідження, але вважаємо, що він повинен синтезуватися з іншими методами пізнання.

В.М. Шерстюк свого часу зазначав, що дослідження системи цивільного процесуального права повинно спиратися на методологію системних досліджень, на понятійний та термінологічний апарат загальної теорії систем [5]. Загальна теорія систем – це концепція дослідження об'єктів, які являють собою систему. Безумовно, застосування даної теорії надасть можливість вивчити виникнення, існування, зміну і розвиток не лише систем природи, а і процесуального законодавства, яке також є системою, що регулює цілу низку процесуальних правовідносин.

Виходячи з цих позицій, доцільно застосовувати в нашому дослідженні системно-структурний метод, який дозволить визначити загальні підходи до формування уніфікованого процесуального законодавства, а також об'єднати сукупність єдиних

понять, єдиний зміст принципів та інститутів цивільного, господарського та адміністративного процесуального права, створивши на їх основі комплекс взаємопов'язаних процесуальних елементів, які дозволяють сформувати Судовий процесуальний кодекс, а відповідно до цього утворити нову структуровану процесуальну галузь права – судове процесуальне право. При цьому цивільне, господарське та адміністративне процесуальне право становитимуть спеціалізовані підгалузі судового процесуального права, оскільки галуззю права, у тому числі й судового процесуального права, є відносно самостійна сукупність юридичних норм, яка регулює якісно однорідну сферу (рід) суспільних відносин специфічним методом правового регулювання. [6, с. 245].

Таким чином, судове процесуальне право поєднуватиме однорідну процедуру розгляду судових справ, предметом яких стануть приватні, господарські та публічно-правові спори. Змістом дослідження нової процесуальної галузі права – судового процесуального права – є синтез хаотично відокремлених теоретичних питань, які містяться в різних галузях процесуального права, та тих загальновизнаних постулатів процесуального права, які вже стали хрестоматійними. Такий, з одного боку, науково-теоретичний, а з іншого – практичний підхід не лише допоможе сформувати нове судове процесуальне законодавство, але й сприятиме розвитку теоретичної процесуальної науки.

Наукова концепція уніфікації процесуального права допоможе дати відповідь на питання щодо місця в судовому процесуальному праві його підгалузей: цивільного, господарського та адміністративного процесуального права. У даному випадку є всі підстави зіставити всі три підсистеми процесуального права, використовуючи метод аналогії. Такий підхід надасть можливість відповісти на питання, чи є ці галузі права спорідненими? Чи можуть вони діяти самостійно, складаючи систему судового процесуального права? Чи можуть вони бути підгалузями судового процесуального права? Якщо так, то чи може судове процесуальне право бути елементом системи права? У зв'язку з цим застосування формально-догматичного методу надає нам можливість тлумачення правових категорій. Безумовно, це є важливим, оскільки доктринально ми говоримо про створення нової галузі – мегагалузі процесуального права – судового процесуального права, що, звичайно, передбачає застосування даного методу дослідження.

Методом теоретичного визначення генези предмета нашого дослідження є логічний метод пізнання, оскільки він дає нам можливість рухатися від простого дослідження окремих процесуальних принципів та інститутів до формування цілих глав і розділів, що являють собою вже складні нормативні утворення. При цьому вектор нашого дослідження спрямовується від абстрактних формулювань теоретичного характеру до конкретної судової практики.

Разом з тим такий підхід дає нам можливість і зворотного руху під час формулювання наукових висновків. Таким чином, застосовуючи логічний метод дослідження, який, на нашу думку, є універсальним засобом аргументації наукових висновків та розроблення на їх основі нового синтетичного процесуального законодавства, дає нам можливість сформулювати новизну нашого дослідження, з одного боку, та удосконалити саме процесуальне законодавство – з іншого.

Без сумніву, кожне наукове дослідження і наше дослідження зокрема пов'язано зі спорідненими процесуальними діями судових процесів, однотипністю процесуальних інститутів, ідентичністю назв і змісту процесуальних принципів, судових інстанцій, процесуальної форми судових процесів як у цивільному, так і в господарському та адміністративному судочинстві. Ми вже зазначали, що для того, щоб обґрунтувати наявність концепції щодо уніфікації всього процесуального законодавства України, необхідно провести не лише наукове, але і практичне дослідження всіх частин процесуального законодавства всіх трьох вищезазначених процесуальних галузей права, з одного боку, та судової практики – з іншого. У зв'язку з цим ми не уникнемо застосування методу індукції, оскільки необхідно сформулювати щодо кожної їх складової частини окремі наукові висновки, суть яких, безумовно, повинна відповідати на питання: наявні чи відсутні за змістом, за формою та науковою сутністю підстави щодо уніфікації цих складових процесуальних елементів? Чи можуть такі елементи, будучи закріплені в Судовому процесуальному кодексі, стосуватися різних видів судових процесів та регулювати їх, а разом з тим і всю судову процедуру?

Метод дедукції, безумовно, формує процес дослідження кожного виду судового провадження щодо окремих категорій справ, а також допомагає визначити специфіку їх суб'єктного складу, оскільки практична і теоретична частини дослідження різних процесуальних галузей права пов'язані з різними процесуальними суб'єктами, що для нашого дослідження є дуже важливим фактом.

Разом з тим для системних форм дослідження, які безпосередньо пов'язуються з судовою практикою судів різних інстанцій, важливими методами дослідження є соціологічні методи пізнання, зокрема статистичний метод дослідження. Дослідження даних судової статистики, безперечно, дає підстави для визначення оперативності судового розгляду як цивільних, так і господарських та адміністративних справ та підстави для з'ясування причин тривалого їх розгляду.

Лінгвістичний метод, пов'язаний зі словесними позначеннями як засобами індивідуалізації, є особливо цінним у нашому дослідженні, оскільки ми запроваджуємо у процесуальне право такі нові поняття, як «судове право», «судове процесуальне право», «Судовий процесуальний кодекс», що, безумовно, потребує свого як словесного, так і лінгвістично-правового розуміння.

Без сумніву, реалії сучасного прискореного розвитку суспільства вимагають від науки, у тому числі й процесуальної, пошуку оптимальних моделей процесуальної діяльності суду та учасників судового процесу, можливостей швидко, якісно і, звичайно, на законній підставі досягти необхідного правового результату.

Таким чином, сьогодні методологія наукового дослідження є тим ключем, який сприяє відтворенню об'єктивного розвитку не лише цивільного процесу, а й інших галузей права, допомагаючи спрогнозувати та змодельовати майбутній розвиток судочинства у країні [7, с. 29].

Висновки. Таким чином, досліджуючи можливості уніфікації процесуального законодавства, ми використовували такі методи дослідження правових явищ, як історико-правовий метод, метод системного аналізу, компаративістський метод, системно-структурний метод, формально-догматичний метод, логічний метод, метод дедукції, статистичний метод, лінгвістичний метод тощо. Зрозуміло, що зазначені

методи дослідження не існують відокремлено. Вони кожного разу взаємодіють між собою, створюючи методологічну групу, на підставі якої відбувається не лише дослідження якогось окремо взятого питання, але і здійснюється комплексне дослідження такого питання в цілому.

Список літератури:

1. Керимов Д. А. Методология права: Предмет, функции, проблемы философии права: 4-е изд. / Д. А. Керимов. – М.: Изд-во СГУ, 2008. – 521 с.
2. Малышев К. И. Курс гражданского судопроизводства / К. И. Малышев. – СПб., 1876. – 454 с.
3. Демидов А. И. О методологической ситуации в правоведении / А. И. Демидов // Правоведение. – 2001. – № 4. – С. 14 – 22.
4. Алексеев П. В. Философия / П. В. Алексеев, А. В. Панин. – М., 1999. – 384 с.
5. Шерстюк В. М. Система советского гражданского процессуального права / В. М. Шерстюк. – М.: МГУ, 1989. – 298 с.
6. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підруч.: пер. з рос. / О. Ф. Скакун. – Х.: Консум, 2009. – 656 с.
7. Ясинок М. М. Особливості окремого провадження у цивільному процесуальному праві України (теоретико-правовий аспект): монографія / М. М. Ясинок; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2011. – 380 с.

Курило Н. П. Процесуальное право Украины и возможности его унификации: методологический аспект / Н. П. Курило // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 1. – С. 75-81.

В статье рассматривается система методов исследования правовых явлений, использованная при изучении возможностей унификации процессуальных отраслей права. Основным методом научного исследования унификационных возможностей процессуального законодательства автор считает метод системного анализа. Целесообразно использовать в исследовании такие методы, как историко-правовой, компаративистский метод, системно-структурный метод, формально-догматический метод, логический метод, метод дедукции, статистический метод, лингвистический метод.

Ключевые слова: метод исследования, метод системного анализа, историко-правовой метод, компаративистский метод, статистический метод.

**PROCEDURAL LAW OF UKRAINE AND POSSIBILITIES
OF ITS UNIFICATION: METHODOLOGICAL ASPECT**

Kurylo M. P.

Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine

The article studies the system of methods of analyzing legal phenomena, which was used for revealing possibilities of unification of all procedural branches of law.

The author proves that in order to understand the essence of legal procedure, its establishment and development, peculiarities of procedural legislation, it is necessary to study procedural legislation on the basis of historical and legal method. The above methodology gives the possibility to reveal common and peculiar featured of judicial procedures at each stage of development.

The author asserts that comparative approach to studying procedural law on the basis of comparative and legal analysis gives better understanding of its advantages and disadvantages and determine the ways of its further development.

The basic method of scientific research of unification of procedural legislation is the method of systemic analysis as it enables the researcher to reveal the integrity of the object. The author considers it appropriate to apply a systemic and structural method, which will make it possible to determine common approaches to composition of integrated procedural legislation, Application of logical method of cognition will let the researcher to shift from simple study of different procedural principles and institutions to composing chapters and parts of a legal act. Methods of deduction, sociological methods and linguistic method are also important for the research.

The author asserts that statistical method is highly important for systemic forms of research that are directly connected with judicial practice of different courts. Studying court statistics makes it possible to analyze the efficiency of judicial procedure for civil, administrative and economic cases.

Key words: historical and legal method, method of systemic analysis, method of deduction, sociological methods and linguistic method, statistical method.

Spisok literaturi:

1. Kerimov D.A. Metodologiya prava: Predmet, funktsii, problemy filosofii prava: 4-e izd./ D.A. Kerimov. – M.: Izd-vo SGU, 2008. – 521 s.
2. Malyishev K. I. Kurs grazhdanskogo sudoproizvodstva / K. I. Malyishev. – SPb., 1876. – 454 s.
3. Demidov A.I. O metodologicheskoy situatsii v pravovedenii / A. I. Demidov // Pravovedenie. – 2001. – № 4. – S. 14 – 22.
4. Alekseev P. V. Filosofiya / P. V. Alekseev, A. V. Panin. – M., 1999. – 384 s.
5. Sherstyuk V.M. Sistema sovetskogo grazhdanskogo protsessualnogo prava / V.M.Sherstyuk. – M.: MGU, 1989. – 298 s.
6. Skakun O. F. Teoriya derzhavi i prava : pidruch.: per. z ros. / O. F. Skakun. – H. : Konsum, 2009. – 656 s.
7. Yasinok M. M. Osoblivosti okremogo provadzhennya u tsivilnomu protsesualnomu pravi Ukrayini (teoretiko-pravoviy aspekt): monografiya / M. M. Yasinok; Nats. un-t «Odeska yuridichna akademiya». – Odesa, 2011. – 380 s.